

НЫЯЗБЕКОВА Р.М.
Ж.Баласагын атындагы КУУ
НЫЯЗБЕКОВА Р.М.
КНУ им. Ж.Баласагына
NYAZBEKOVA R.M.
KNU J. Balasagyn

ORCID: 0009-0001-8621-
6501

ЧОҢ АДАМДАР МЕНЕН ИШТӨӨДӨ САЛТТУУ ЛЕКЦИЯ МЕНЕН ЧЕКТЕЛҮҮГӨ БОЛОБУ

**МОЖЕТ ЛИ РАБОТА СО ВЗРОСЛЫМИ ОГРАНИЧИВАТЬСЯ ТРАДИЦИОННОЙ
ЛЕКЦИЕЙ**

CAN WORK WITH ADULTS BE LIMITED TO THE TRADITIONAL LECTURE

Аннотация: Макалa акыркы убакта студенттердин билим алуусунда болуп жаткан көйгөйлөрдн чагылдыруу менен алардын ичинен чоң адамдар менен иштөөдө бир гана лекция менен чектелнгө болбой тургандыгына арналган. Ар кандай окумуштуулардын тыянактарына таянуу лекциянын керектигин, бирок аны менен чогу окутуунун башка формаларын да колдонуу керектигин карап чыгуу. Коом өзгөрдн, угучуулардын баарын дистанттык окутууга өткөрсөк кандай болот? - деген суроо жаралып, лекцияда ашыкча убакыт кетирип аткан жокбузбу,- деген суроону карап чыгып, окуу процессин уюштурууда «лекция» менен гана чектелбестен башка формаларын колдонууну керектигин далилдейт.

Аннотация: Статья посвящена тому, что нельзя ограничиться одной традиционной лекцией при работе со взрослыми людьми. Основываясь на выводах разных ученых, следует учитывать, что лекция (аудиторная занятия), необходима при работе со взрослыми людьми, но вместе с ней должны использоваться и другие формы обучения. Возникает такие вопросы как не тратим ли мы лишнее время на лекции, как насчет того, чтобы перевести всех слушателей на дистанционное обучение? Общество изменилось, что при организации учебного процесса необходимо использовать не только «традиционную лекцию», но одновременно и другие формы обучения.

Annotation: The article is devoted to the fact that one cannot limit oneself to one traditional lecture when working with adults. Based on the findings of various scientists, it should be borne in mind that a lecture (classroom session) is necessary when working with adults, but other forms of education should be used along with it. Questions arise such as are we wasting extra time on lectures, how about transferring all students to distance learning? Society has changed that when organizing the educational process, it is necessary to use not only the —traditional lecture, but at the same time other forms of education.

Негизги сөздөр: билим бернг, чоң адамдар, лекция, илим, интеллект, окутуунун формалары.

Ключевые слова: образование, взрослые, лекция, наука, интеллект, формы обучения.

Keywords: education, adults, lecture, science, intellect, forms of education.

Азыркы учурдагы окутуучулардын арасында окуу процессин уюштурууда «лекция» менен гана чек коюуга коюуга болобу? Замандын талабына ылайык башка да формаларды колдонуу керекпи, - деген маселе келип чыгат. Бирок ага чейин лекциянын кызыгы кетип баратабы? окуу процессинде лекциянын ордун жана ролун кайра карап чыгалыбы, заманбап жогорку мектепте билим берүүдөгү лекциянын мааниси жөнүндө талкуу, бул мугалимдин да, студенттин да убактысын текке кетирүү болуп калган жокпу? - деген суроо жаратат.

Мурунку окумуштуулардын айтымында окуу процессинде лекция эң негизги ролду ойногон. Мисал катары А. Г. Столетов тарыхта илимдин улуу физик катары гана эмес, лекция чебери катары таанымал. А.Г.Столетов ар дайым аудиториянын өзгөчөлүгүн сезип, анын деңгээли менен өзүнө да көп нерселерди пайдаланган. Анын окуган лекциясы угуучуну бардык жагынан арбап, лекциясынын мазмуну боюнча уккандардын билимине жараша жана кесиптик даярдыгынын тили боюнча окуган [1].

Ар бир лекция жогорку деңгээлде өтүүгө өтүүгө көп окуудан сырткары аудиториядагы угуучуларды сезиш керек. Эгерде лектор сүйлөп жатканда өзүн тажаса, аудиториядагы угуучулар аны сезип андан эки эсе тажашат. Лектордун аудиторияга кантип киргенинен баштап, лекция окуп жатканда угуучулар менен байланыш түзө алганы, визуалдык аларга таасир тийгизгени (досканы колдонуу, презентация, анын мимикасы), угуу таасири (өзүнүн бийиктиги жана тембри, дикция, интонация, паузалар) ж. б. ушулардын баардыгы угуучуну тажартпоого кызыгуусуна таасир берет.

Акыркы убакта студенттердин эсинде калуу үчүн лекцияларда эң татаал баяндамаларды түшүндүрүүдө жарашыктуу презентациялар көрсөтүлүп келет. Презентация - лекциянын маанилүү учурларын, фактыларды чагылдыруу эң сонун натыйжасын берип келет, бул дагы мугалимдин өзгөчө искусствосун талап кылып, лекциянын уникалдуулугун жана алмаштырылгыс экендигин көрсөтөт. Угуучулардын 1 жана 2-курстар арасында изилдөө жүргүзүлүп «онлайн-окуу» жана салттуу окутуунун формаларында каалагандардын санына төмөндөгүгө жетти:

№	Тайпа	Онлай-окутуу формасы	Салттуу окутуу формасы
1	НК-1-22	12	13
2	ЖУИ-1-22	14	13
	Баардыгы	26	26
	Жыйынтыгы	50%	50%

Сүрөт. №1. Онлай-окутуу формасы. «Мамлекет жана укук теориясы» сабагында. Тайпа ЖУИ-1-22.

Пандемия убагында массалык онлайн-окутуу формасы окутуу актуалдуу жана зарыл болду. Бирок ошол эле мезгилде окутуунун формасы катары лекциялар өтө зарыл, жана окутуунун алдыңкы формасы экендигин далилдеди, бирок азыркы учурда бир эле салттуу лекция аздык кыларын билим берүүнүн мекемелеринде бул маселе талкууга алынышы керек болуп жатканын сезип келебиз. Коом өзгөрдү, угуучулардын баарын дистанттык окутууга өткөрсөк кандай болот деген суроо жаралат. Лекция кайсыл убакта кереги жок болот деген мезгилдерди карап чыгалы:

1. Лекциянын кереги жок, анткени бардык керектүү маалыматтар окуу китептеринде жана интернетте бар. Эмне үчүн лекцияга катышып, окутуучу окуган материалдарды жетишип кол менен жазуу керек, эгерде биз ал материалдардын баарын интернеттен каалаган текст, видео, аудио ж.б. форматта таап жана жнктөй алсак.

2. Көптөгөн студенттер оозеки берүүдө эч нерсени түшүнүшпөйт, кээ бирөөлөр тынч нөйдө материалды өзүнчө жакшы нйрөнөт.

3. Көптөгөн лекторлор лекцияны монотондуу, кызыксыз окушат, угуучулардын арасында уйкусун келдтирет. Айрым окутуучулар жыл сайын бир эле нерсени кайталап окушат.

4. Лекция учурунда студенттер материалды өтө абстракттуу кабыл алышат жана алар аны практика жнзгндө кайсыл жерлерде колдоно турган түшүнүшпөйт. Алардын жашоосунда материалдардын кереги барбы, деген суроо пайда болуп, лекция угууга болгон кызыгуусун жоготот.

5. Окутуучу угуучулардын талкууга катышуусуна, өзүн-өзү көрсөтүүгө, угуучулардын ортосунда дискуссияларга, алардын ортосунда атаандашуу жана сүйлөө укугуна студенттерге мүмкүнчүлүк бербейт ж.б. у. с., ушундан улам студенттер айтылып жаткан нерселерге кызыкпайт.

6. Угуучу үчүн лекцияда конспект жазууда "ашыкча эле нерселерди" өздөштүрүп жаткандыгын ачык билбейт, б.а. экзамендин суроолору лекциялардан гана болорун.

7. Мугалимдер жана студенттер үчүн пайдалуу болот эгерде кагаз материалдары жана лекциялардын видеожазуулары менен камсыз кылынышы. Мисалы, окутуучулар изилдөө иштерин, ал эми студенттер практикалык иш – аракеттерин жасашат.

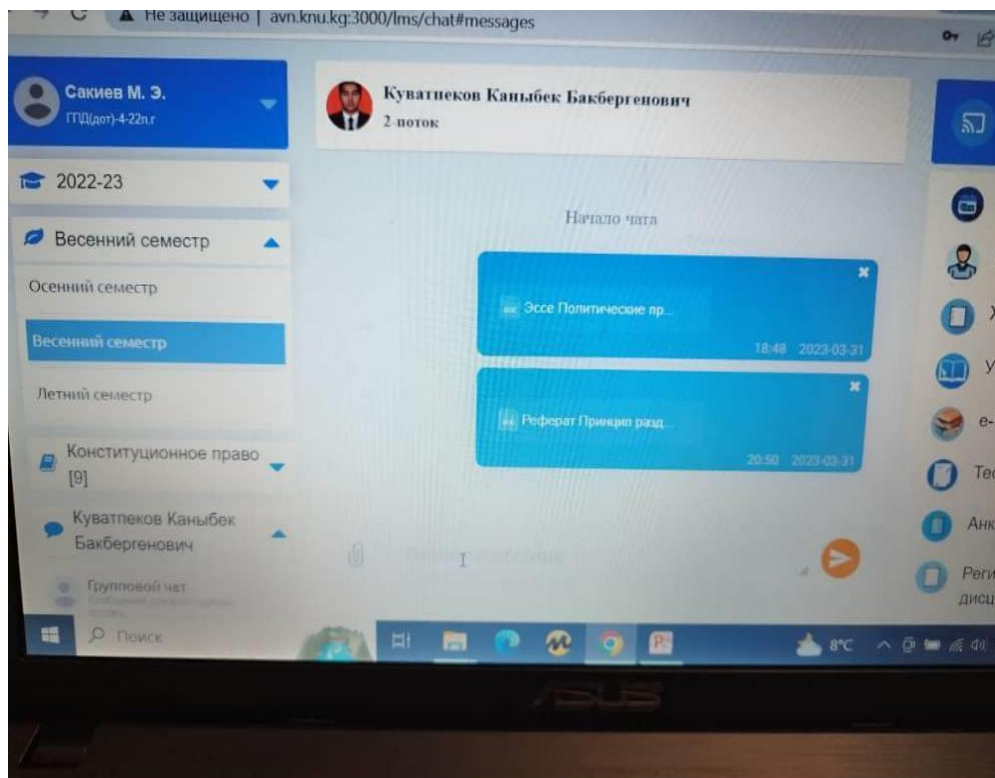
Кээ бир тактоолор педагогикалык практикада чынында эле адилеттүүнү айтылат. Жогоруда айтылгандарды эске алып, билим берүү процессиндеги лекциялар кандай роль ойной тургандыгын чечүүнү же такыр колдонбой эле коюуга болот деп айтуудан алысбыз.

Себеби, коомдогу интеллектуалдык элитанын даярдоодо лекция алмаштыргыс орунду ээлейт. Албетте бул тактоолор тууралуу бир гана ата мекендик эмес, эл аралык базадагы Scopus макалаларында да тастыктап турат. Чет элдик авторлордун арасында дагы салттуу лекциялардын муктаждыгы бар деп тааныган өкүлдөрү бар. Мисалы, Джоана Дуарте жана Мара ван дер Плог (Нидерланды) лекция өзүнүн маанилүү ролун сактап калат деп эсептешет[4].

Лекция жогорку окуу жайларда билим берүүдө, сапатты которуудо олуттуу орунду ээлейт, конспектилер жазуу да угуучу үчүн көптөгөн пайда алып келет. Жогорку окуу жайларда ошого карабастан, онлайн курска жазылган угуучулардын саны да өстү, салттуу бетме-бет окутуунун ордуна. Онлайн окутуунун өзгөчөлүктөрүн талдабай эле коелу бул өзүнчө тема. Биздин позиция: онлайн курстары зарыл жана айрыкча, мажбурлап аралыктан окутуу шартында пайдалуу, бирок алар керек жандуу лекциялардын толуктоочусу болуп саналат деп эсептесек болот, андай болбосо интеллектуалдык элитаны түзүүнү мүмкүн эмес.

Белгилүү изилдөөчүлөрдүн бири Р. Коллинздин алдыңкы социологиялык теориясы боюнча - салттуу ыкманы колдонуу биздин интеллектуалдык негизги идеялык куралыбыз деп белгилейт. Анын позициясына ылайык салттуу ыкманы колдонуу убагында түздөн-түз

жеке байланыштар эмоциялардын интенсивдүүлүгүн жогорулатууга менен руханий чыгармачылыктын негизи болуп саналат. Тактап айтканда, жеке байланыштар гана аргументтерди тактоодо жана алардын өзгөрүшүнө алып келет, анын артыкчылыгы жаңы идеяларды жаратууга жаралган суроолордон улам кийинки кадамдарды жасоого дагы издөөнүгө түрткү берет"[5].

Снрөт. №2. Аралыктан окутуу формасындагы порталга өздүк аткарган жумуштарын илини

Чоң адамдарды окутууда бир гана мугалимден нйрөнн эмес тажрыйбалуу практик угуучулардын бири биринен көбнрөөк нйрөнншөт. Ким кайсы китептерди окуган, бул тема боюнча айтып бернн - деген ой толгоо менен ортого салуу, атаандаштыкты туудурат, угучуунун ар бир айтканына көңл буруу жаралган эмоциялык энергиялар андан ары өнннгнннн эле угуучу учун эмес, мугалим нчнн жаңы идеялардын пайда болушу мнмкнн.

Эгерде төмөндөгн суроолорго жооп издесек: «Кимдин окутуучу же окуучусу ким болгон?», «Кимдин студенттик кезде досу же кесиптеши ким болгон?», «Окуу учурунда кимдин атаандашы ким болгон?» Жеке же коомдук талаш-тартыштар оозеки, жазуу жнзнндө болгонбу? Тармактык ыкма интеллектуалдардын ортосундагы жеке байланыштарды изилдөөлөр ушундай суроолорду жаратат. Себеби жеке адамдын турмуштук карьерасынын алгачкы этаптарындагы сырткы көрнннштөр менен болгон байланыштар көбнрөөк таасирин окучунун мамилеси чоң таасирин тийгизет[6].

Лекциядан кийин кандайдыр бир маселеге кызыккан студенттер аларга илимий жетекчи болуу сунушу менен кайрылышат. Салттуу ыкманы колдонууй илимий жетекчини

тандоого шарт тнзөт. Тескерисинче практикалык сабактарда угуучулардын мнмкннннлнктөрнн таланттарын ачууга шарт тнзнп берет.

Ар бир айтылган теманы кунт коюп угуп жана окутуучуга суктанган аудиторияны ким калабайт, андай нерсеге кантетке жетебиз, ал нчнн бир топ убакыт талап кылынат жана изилдөөнүлөрдн талап кылат. Квалификациялуу адистердин окутуучуларына көбнрөөк төлөшн керек, себеби замапбап угуучуларды ар жагынан болгон ыкмаларды колдонууга окутуучудан да көп чыгым талап кылынат. Арзан окулган лекциялар окутуунун эскирген формасы болуп саналат, ал лекциянын форматын гана берет. Окутуучулардын досканы колдонуу, презентация жасоо, кийиминен баштап анын мимикасына чейин көннл буруу, ар бир ыкманы өзгөртнн нчнн квалификациясын жогорулатып туруу керек ж. б. ушулардын баардыгы окутуучуга аз эмес каражатты талап кылат.

Интеллектуалдык илимий иштер биринчи кезекте тнзнмннө көңл буруусу менен башка ырым-жырымдардан айырмаланат. Бул илимий иштердин негизин лекция жана доклад гана тнзө алат. Мисалы, бернн жана алуу пикир алмашуу учурунан айырмаланат.

Салттуу лекция окутуунун уникалдуу формасына айландыруучу мннөздөмөлөрнн карап көрөлн:

Биринчи мннөздөмөсн лекцияга катышуучулар өзгөчө топко өздөрнн мнчө катары сезишет, моралдык жактан милдеттннлннгнн сезишет. Лекция угуучуларга эмиоционалдык энергия берет, алардын көңл борборун буруп, интеллектуалдык таланттарын ачуу менен кубат берип турат. Алган эмиоционалдык энергия копко сакталат. Кийинчерээк, индивиддер бул символдорду снйлөшнндө же жок дегенде өз оюмда, бул унчукпай турат аларга топтун инсандыгын эскертет. Билимге заряддалган топ белгилнн бир иш-аракеттерди жнргнзө алат.

Эч кимге табышмак эмес чоң адамдардын көпчнлннн нйдө халатчан, ал эми колунда кружка кофе менен же тамак жасап жатышып лекцияларды угушат, көңлднн баары башка

жакта, лекцияда (аудиторияда) андай эмес баарын кунт коюп, ойлорунду бир жерге топтоо керек, өтүлгөн материалды оңдоо жана тактоо керек. Илим – белгилгн болгондой бул адамдан эрктнглнктн жана өзгөчө жөндөмднглнктн, жашоонузду ошого карата уюштурууну талап кылат. Кээде көп жерлерде өзнгнздн мажбурлашыңыз керек болуп калат, төмөндө айтылгандай "бардык ийгилик жөн келбейт". Нчнчн мннөздөмө. Лектор лекция учурунда угуучулардын арасынан таланттуу угуучулардын тандоо мнмкнчнлгтнн алат ал эми угуучулар өздөрн илимий жетекчиси тандап алышат. Дисциплинаны өз алдынча нйрөннндө тажрыйбасыз окурман жөн эле булактардын эскиргендин айырмалабайт, болгон пункттарды жаңылыктар менен салыштырууну билбейт. Азыркы учурда, чоң адамдарды окутууда лекцияларда юморду колдонууга болот, бирок ал чеги менен болушу керек, болбосо, себеби көнгл ачуу, кээ бир студенттер качан токтоп, ишти улантууга убакыт келгенин тншннпшпөйт. Кээде улам угуучулардын олуттуу эмес мамилесинен лектордун авторитети тншнп калат[7]. Тажрыйбалуу лектор аудиторияда бул нюанстардын баарын кармап тнздөн-тнз лекция учурунда, юморду (анын формаларын жана санын) колдонууга чек кое алат. Ошондой эле лекция - бул лектордун көркөм, чечендик жөндөмднглнктөрнн ишке ашырып өзнннн жумушуна терең канааттануу мнмкнчнлгтнн ала алат. Лекцияны илимий байланыштын уникалдуу тнрннө айландырган бешинчи мннөздөмө төмөнкнчө. Жакшы лектор лекция учурунда тоту куштай бир берген темасан кайталай бербей, анын маанисин толуктап, жаныртып жакшыраак тншнннн нчнн көбнрөөк аракет кылуу керек. Лекторлор изденнн абалында болгон учурда лекция учурунда жаңы идеялар пайда болушу мнмкнн, аларды кийинчерээк макала жазууда же окуу китептеринде колдонушат. Аудиторияда жаралган суроолордон улам лектор өзн нчнн жазып алып кийинки сабагында проблемаларды чечнндө колдонот, угуучулардын өздөрнннн да ой жнгнртнн жөндөмнн өркнндөтншөт. Лекциядагы конспект жазууну дагы өзннчө ыкма катары карасак болот, угуучулардын жеке жазууларынын эсебинен угуучулардын жаңы аргументтерди жана идеяларды курууга жардамы тийет[8].

Жок дегенде ушундай корутундуларды талдап лекциялардын кереги жок экендигин же толугу менен аралыктан билим алууга өтннгө болобу? деген суроого төмөндөгндөй жыйынтык чыгарса болот:

- Эгерде лекцияны толугу менен окуунун кажети жок болсо, аудитория менен байланыш нзнлөт, бардык эле чоң адамдар көпчнлгтн нйдө өз алдынча аралыктан окууга жөндөмднн болбойт. Демек, ар бир өтнлгнчн дисциплина нчнн лекцияны уюштуруу керек. Лекцияда жаралган суроолордон улам окутуучу куржунун толуктап, кайсыл багытта изилдөөннгө жол көрсөтөт.

- Чоң адамдарды окутуу жөн эле мурункудай ата мекендик ыкмаларды окутууга болбойт, угуучулардын жөндөмднглнктөрннө жараша ыкмаларды колдонуу.
- Билим беруунун сапатын көтөрнн нчнн башка жаны ыкмаларды, технологияларды колдонуу. Ар бир угучууга өз алдынча мамиле кылуу, мисалы кесиптик өзгөчөлнглннө жараша тилин таба билуу керек. Лекциялардын кагаз турундо таратуу уйдон окууга шарт тузуу учун, порталга жуктоо.
- Курстун максаттарын туура аныктоо, кимге арналганын аныктоо керек, аларды аныктоодо ылайыктуу методдорду колдонуу.
- Лекциянын кнглнглнчн натыйжаларын так аныктоо, ар бир лекцияда эс алдыруучу көнугуулөрдү колдонуу. Угуучулардын өздөрнн топтук иштерге тартуу, бири бири

менен баарлашып, тажрыйба алмаштыруусун уюштуруу. Чоң адамдын билим алуусуна шарт тгзп бернн, тоскоолдуктарын чечип бернн.

- Замандын талабына ылайык башка да формаларды колдонуу керек чоң адамдын билим алуусуна бардык ыкмаларды колдонуу, аралыктан окутуу, салттуу окутуу, АВNде болгон окуу материалдардын илнн, угуучунун билим алуусуна шарт тгзп бернн, кайсыл жерде болбосун тоскоолдуктарын чечип бернн.

Колдонулган адабияттар:

1. Лишевский В. Лекциянын чебери – Александр Григорьевич Столетов // Н-Т.Ru. Техника жана илим: электрондук библиотека. URL: <http://n-t.ru/ri/ls/up03.htm>, 2020.
2. Столетов А.Г. Сочинениялар жыйнагы. М.- Ленинград: Мам. изд-во техникалык-теоретикалык адабияттары, 1950. 660 с.
3. Стратилаки-Клейн С. Көп тилднн жана маданияттар аралык компетенттннлнктнн динамикалык тгшнннктөрн Люксембургдун көп тилднн чөйрөсн / / Жогорку билим берннннн Европалык журналы. 2019. Том. 9. No 3. 300-314-б. Дой: <https://doi.org/10.1080/21568235.2019.1623705>
4. Дуарте ж., Плоег м. Ван дер. Көп тилднн окутуучулар Нидерландда англис тилинде окутуу: - жогорку окуу жайларында көп тилднн окутуунун ачкычы барбы? // Жогорку билим берннннн европалык журналы. 2019. Том. 9. No 3. 268-284-б. ИИМ: [://doi.org/10.1080/21568235.2019.1602476](https://doi.org/10.1080/21568235.2019.1602476)
5. Коллинз Р. Философиянын Социологиясы: интеллектуалдык теориянын глобалдык озгоруусу. (Котормо англ. Н.С. Розова и Ю.Б. Вертгейм). Новосибирск: хронограф Сибир, 2002. 1280 с, 34 б.
6. Коллинз Р. Философиянын Социологиясы: интеллектуалдык теориянын глобалдык озгоруусу. (Котормо англ. Н.С. Розова и Ю.Б. Вертгейм). Новосибирск: хронограф Сибир, 2002. 1280 с, 33 б.
7. Губанов Н.Н., Рокотянская Л.О., Губанов Н.И. Юморду билим бернндо колдонууда Теория жана практикасы / / Алма матер (Вестник высшей школы). 2019. № 1.
8. Dieterich C., Hamsher S. Maximizing online instructional pedagogy in teacher education courses for career changers // Journal of educators online. 2020. Vol. 17. No. 1. URL: https://www.thejeo.com/archive/archive/2020_71/dieterich_hamsherpdf (дата обращения: 13.11.2020).
9. Com/archive/archive/2020_71/dieterich_hamsherpdf (дата обращения: 13.11.2020).